

Romerriget i sidste halvdel af det 1. århundrede e. Kr.

Udstrækning

Romerriget omgives af (næsten) sikre grænser: Rhinen, Atlanterhavet, Sahara, Den Arabiske Ørken, Kaukasus og Donau.

Romerriget består af en række store og mindre byer med lokalt selvstyre.

Produktionen kendetegnes af en høj grad af specialisering.

Centralisme og decentralisme

Kejsermagten tager sig af rigets sikkerhed. Kejseren omgives af en veluddannet og tænksom statsadministration.

Styret bygger på en praktisk fordeling af centralisme og decentralisme.

Nye områder bliver hurtigt romaniserede. Udstationering af veteraner - tidligere soldater - bidrager stærkt til denne romanisering.

Enkelte folk som jøderne undgår bevidst at blive romaniserede.

Romerne er mestre i en *del og hersk* politik.

Kejsere af det julisk-claudiske dynasti	født	princeps / kejser
Augustus	63 f. Kr.	27 f. Kr. - 14 e. Kr.
Tiberius	42 f. Kr.	14 - 37 e. Kr.
Caligula	12 e. Kr.	37-41 e. Kr.
Claudius	10 f. Kr.	41-54 e. Kr.
Nero	37 e. Kr.	54-68 e. Kr.

Generel velstand

Riget præges generelt af stor velstand.

Alle - eller næsten alle - kan læse og skrive til husbehov.

Den fysiske og sociale mobilitet er stor.

Et veludbygget net af veje bidrager hertil. Vejene er egentlig militærveje, men bruges af alle.

Græsk er hovedsproget, men latin vinder frem i den vestlige del af Romerriget.

Man føler sig som kosmopolit, borger i den civiliserede verden, ikke i den by, man er født i.

Rodløshed

Familien og andre fællesskaber er i opløsning. De gamle normer og værdier er i forfald. Den traditionelle religion, der skulle sikre brød på bordet, har overlevet sig selv.

Samtiden præges af rodløshed og søgen efter nye værdier.

Orientaliske mysteriereligioner som Mithraskulten fra Persien og Isiskulten med rødder i Ægypten udfylder noget af dette åndelige tomrum.

Mysteriereligionerne tilbyder nye fællesskaber. De indviede får del i frelsen.

Kristendommen

Kristendommen er udsprunget af jødedommen og hellenistiske filosofiske strømninger i Nærorienten, men omkring år 70 e. Kr. har de kristne brudt med de ortodokse jøder. Ifølge den kristne lære er mennesket i bund og grund syndigt og har brug for en frelser. Denne frelser er Kristus, som døde på korset langfredag og gennem dette offer har forsonet mennesket med Gud.

Historiens gang har - set med kristne øjne - et afgrænset og lineært forløb, der begynder med skabel-

sen og slutter med dommedag. Dette orientalske verdensbillede står i kontrast til det traditionelle græsk-romerske, som opfatter historien som et stort kredsløb, uden egentlig begyndelse og afslutning.

Hellenistisk filosofi

Stoikere og epikuræere

De veluddannede romere henter inspiration i græsk hellenistisk¹⁾ filosofi, dvs. i den stoiske og den epikuræiske lære.

Stoikerne mener, at der er en verdenssjæl / verdensfornuft, som gennemsyrrer kosmos. Mennesket har via sin evne til at tænke og tale (denne evne kaldes på græsk **logos**, på latin **ratio**) del i denne verdenssjæl. Der er ikke anden form for gud end denne logos.

I modsætning til stoikerne anerkender epikuræerne ikke anden eksistens end den, der er materiel. Et begreb som gud kan ikke bruges til noget, og livets mening er nydelse.

Både stoikerne og epikuræerne opfatter verdenshistorien cirkulært. Verden består af et antal atomer, der hele tiden indgår i nye konstellationer. Skabelse og dommedag er begreber, der ligger begge fjernt.

Stoicismen

Stoicismen er den retning inden for hellenistisk filosofi, som fik den største betydning for eftertiden. Den er grundlagt af filosofen Zenon omkring 300 f. Kr., og den er opkaldt efter Stoa Poikile, en søjlehal i Athen, hvor Zenon og hans venner mødtes og diskuterede.

Omkring 150 f. Kr. får romerne for alvor kendskab til stoicismen, for på det tidspunkt besøger den stoiske filosof Panaitios Rom.

Stor betydning for stoicismens udbredelse fik imidlertid filosofen og politikeren Seneca og siden også kejser Marcus Aurelius.

Det stoiske filosofi bygger videre på dels græsk naturvidenskab og dels idealismen hos den græske filosof Platon (427-348 f. Kr.).

Verden består af den synlige og fysiske verden, men på et højere plan er der en evig (metafysisk) verden. I den metafysiske verden er der en evig og uforanderlig verdensfornuft, **logos**, et ord, som romerne gengiver med ordet **ratio**. Det er denne **logos**, som er årsag til, at verden fungerer hensigtsmæssigt.

I modsætning til dyrene har også mennesket del i fornuften, **logos / ratio**. Mennesket er således ikke alene et **animal / dyr**, men et **animal rationale / et dyr med del i verdensfornuften**. Denne vigtige egenskab, at have del i verdensfornuften, er fælles for alle mennesker, kvinder og mænd, slaver og frie.

Om man er slave eller fri, er følgelig ikke et spørgsmål om ens menneskelige kvaliteter, men blot et resultat af skæbnen. Status i samfundet er som et bidsel på en hest, det kan være af guld eller jern, men bidslet gør hverken hesten bedre eller ringere.

Når mennesket alligevel ikke lever i overensstemmelse med verdensfornuften, skyldes det lidenskaber som begær, griskhed, dovenskab og frygt. Mange veluddannede romere lider af **nausea / lede ved sig selv og livet**, for de ved udmærket godt, at de er et bytte deres laster og lidenskaber.

Man kan dog bekæmpe sin **nausea** ved at engagere sig og gøre noget fornuftigt til fordel for andre mennesker. Det kan man gøre overalt, såvel i Rom som i Langtbortistan, for mennesket hører hjemme overalt i verden. Mennesket er ikke primært romer eller spanier, men mennesket er først og fremmest **kosmo-polites**, dvs. verdensborger.

Mange veluddannede romerske embedsmænd tilsluttede sig stoicismen, velsagtens fordi den gav deres tilværelse og arbejde som embedsmænd en fornuftig begrundelse.

---

1. Hellenismen er den periode i oldtiden, der begynder med Alexander den Store (356-323 f. Kr.). Gennem hans erobringer blev græsk sprog og kultur udbredt til store dele af Orienten. Perioden kaldes *hellenismen*, fordi mange folk uden for det oprindelige græske kulturområde overtog væsentlige dele af den græske kultur.

Filosoffen Seneca

Liv og karriere

Lucius Annaeus Seneca Philosophus er født i Corduba i Spanien i år 4 f. Kr. i en fornem familie. Hans fader Lucius Annaeus Seneca tilhørte som ridder den økonomiske overklasse, og han var uddannet som retor, en slags advokat.

Både Seneca og hans brødre Marcus Annaeus Novatus og Marcus Annaeus Mela fik som så mange andre unge romere dels en humanistisk uddannelse med vægt på retorik og filosofi og dels en militær uddannelse, så de kunne fungere som statholdere i provinsen.

Broderen Novatus var således statholder i Akaja, dvs. det sydlige Grækenland omkring år 50 e. Kr. Her har han som dommer forhørt Paulus på en af dennes missionsrejser. Det kan man læse om i Apostlenes Gerninger 1.8,12-18, hvor Novatus kaldes Gallio..

Gennem sit liv beklædte Seneca en række af rigets højeste embeder, men i en periode fra 41-49 e. Kr. var han persona non grata ved kejserhoffet og derfor henvist til at leve i eksil på Corsica, et sted, han selv opfattede som verdens ende.

Han blev dog hjemkaldt i år 49 for at blive tutor - huslærer - for den unge Nero, hvis moder Agrippina Minor netop havde ægtet den daværende kejser Claudius i år 48.

Efterhånden som Nero blev mere og mere psykotisk og vanvittig, forsøgte Seneca at trække sig tilbage fra det politiske liv, men Nero forhindrede dette. Og i år 65 e. Kr. var Nero blev så vanvittig, at en gruppe romerske politikere under ledelse af Piso besluttede at dræbe ham. Seneca var med i denne sammensværgelse - Den pisoniske sammensværgelse - som imidlertid blev opdaget af Nero.

Seneca fik valget mellem at begå selvmord eller blive taget til fange, og han valgte at begå selvmord 69 år gammel.

Værker

Senecas værker er dedicerede til venner og bekendte. Produktionen består 5 forskellige genrer. Værkerne inddeles således:

Dialoger

De providentia / Om forsynet, til Lucius

De constantia sapientis / Om filosofiens urokkelighed, til Serenus (skrevet efter 47)

De ira / Om vrede, til broderen Novatus (skrevet før eksilet)

De clementia / Om mildhed, til Nero, mens han endnu var til at snakke med (skrevet 55-56)

Ad Marciam de consolatione / Trøsteskrift til Marcia (skrevet omkring 40)

De vita beata / Om det gode liv, til broderen Novatus (skrevet omkring 58)

De otio / Om fred, til Serenus

De tranquillitate Animi / Om sindro, til Serenus

De brevitate vitae / Om livets korthed, til svigerfaderen Paulinus (skrevet omkring 55)

Ad Polybium de consolatione / Trøsteskrift til Polybius (skrevet omkring 43)

Ad Helviam de consolatione / Trøsteskrift til Helvia (skrevet under eksilet)

De beneficiis / Om velgerninger, til Aebutius Liberalis

Epistuler

Epistulae morales / Moralske breve, 124 i alt, til vennen Lucilius.

Naturalis quaestiones

Et værk om naturfænomener, dog med indflettede moralske betragtninger, til vennen Lucilius (skrevet omkring 62)

Apolocytosis

Et smædeskrift over den afdøde kejser Claudius, der ikke kan være blevet en gud (=apotheosis) efter sin

død, men må være blevet et græskar, på græsk kolokynte.

Tragedier

9 tragedier efter de græske forbilleder, Æskhylos, Sofokles og Euripides.

Tre breve af Seneca

Epistula 41

Seneca sender sin ven Lucilius en hilsen

1. Du gør noget rigtigt godt, der vil gavne dig, hvis, som du skriver, du fortsætter med at stræbe mod det gode sind, som det er dumt at ønske sig, når du kan opnå det hos dig selv. Vi skal ikke løfte hænderne mod himlen eller bede en tempeltjener om at give os adgang til en gudestatuets øre, somom vi bedre kunne bønføres. Gud er nær dig, han er med dig, han er inde i dig. 2. Jeg mener således, Lucilius: inden i os sidder en hellig ånd, der som en vagt holder øje med vore gode og dårlige egenskaber; således som han bliver behandlet af os, sådan behandler han selv os. Ingen kan være en god mand uden gud, og mon nogen kan rejse sig over skæbnen uden at være hjulpet af ham? Han giver prægtige og rette råd. I ethvert godt menneske

bor en gud (hvilken gud er uvist)²⁾

10 3. Hvis du kommer ind i en lund, fuld af gamle træer, der rager op over den sædvanlige højde, og hvis tætte grene dækker hinanden og skygger for himlen, da vil denne høje skov, stedets ensomhed og din forundring over en så tæt og sammenhængende skygge ude i det fri give dig et indtryk af noget guddommeligt. Hvis en grotte med forvitrede klipper hvælver sig ind i et bjerg, og den ikke er kunstig, men udhulet i en sådan dybde af naturlige årsager, vil dit sind blive ramt af en fornemmelse af noget guddommeligt. Store floders udspring æres af os; et pludseligt frem-
15 spring af en stor kilde fra dybet modtager andre; varme vandes kilder dyrkes, og det mørke vand eller en umådelige dybde gør søer og have hellige.

4. Hvis du ser et menneske, der ikke lader sig skræmme af fare eller styre af begær, en som er lykkelig i modgang og rolig midt i stormen, og som betragter sine medmennesker fra et højere
20 sted og guderne fra deres sted, vil du så ikke gribes af ærefrygt for ham? Vil du ikke sige: den ting er for stor og ophøjet til, at man kan tro, at den er identisk med den lille krop, som den befinder sig i.

5. En guddommelig kraft er steget ned i den; en himmelsk magt styrer den sjæl (animus), der er ophøjet og afbalanceret, og som går gennem alt, som var det små ting, og som ler ad alt
25 det, vi frygter eller ønsker. En så stor ting kan ikke lade sig gøre uden hjælp af en guddomsmagt; og derfor befinder den sig primært der, hvor den kommer fra. Ligesom solens stråler nok rammer jorden, men er der, hvorfra de udsendes, således er denne store og hellige sjæl (animus), der er nedsendt, for at vi kan lære det guddommelige nærmere at kende, nok sammen med os, men den hænger fast ved sin oprindelse. Den kommer derfra, men den skuer og stræber derop, og
30 som noget bedre er den sammen med os.

---

2. Citat af Vergils Æneide 8, 352

6. Hvad er altså denne sjæl for noget? Det er en, der kun stråler i kraft af sig selv. Hvad er tåbeligere end at lovprise det fremmede ved et menneske? Hvad er mere vanvittigt end den person, der beundrer det, som straks kan overføres til en anden?

35 Et gyldent bidsel gør ikke en hest bedre. En løve med forgyldt manke, der skubbes frem og udmattet tvinges til at finde sig i at blive pyntet, sendes ind i arenaen på én måde, på en ganske anden måde er det med den løve, der er upyntet og kampklar; den er hidsig i sit angreb, sådan som naturen har villet, at den skulle være, og den vildskab, hvis formål det er at blive set på med angst og bæven, gør den værd at se på; den løve foretrækker vi frem for den, der er slap og pyntet.

40 7. Ingen bør rose sig af andet end sit eget. Vi roser vinstokken, hvis den har grene fulde af frugt, og hvis den selv bøjer stiverne mod jorden med vægten af det, som den bærer. Mon nogen i stedet vil foretrække en vinstok, på hvilken der hænger gyldne druer og gyldne blade? Den særlige egenskab ved en vinstok er frugtbarhed.

45 Også ved et menneske bør man beundre det, der er helt hans eget. Han har en vidunderlig husstand og et smukt hus, han tilsår meget og låner meget ud mod renter; intet af det er i ham, men omkring ham.

8. Hos ham skal du beundre, hvad der hverken kan tages eller gives, men som er menneskets særlige egenskab. Du spørger, hvad det kan være? Sjælen (animus) og den fuldkomne fornuft (ratio) i sjælen. For mennesket er et dyr med fornuft³⁾; derfor virkeliggør det sit særlige potentiale, hvis det opfylder det, det er født til. Men hvad er det, som fornuften⁴⁾ (ratio) kræver af det? 50 En meget nem ting, at leve i overensstemmelse med sin egen natur.

Men dette gør det fælles vanvid vanskeligt: vi driver hinanden ud i laster. Hvordan kan de kaldes til fornuft, som ingen holder tilbage, og som folket driver fremad? Farvel.

Epistula 54

Seneca sender sin ven Lucilius en hilsen

Mit svage helbred havde ikke generet mig en tid lang, men pludselig blev jeg angrebet. "Af hvilken sygdomsart?", spørger du. Du spørger ganske berettiget; i den grad er ingen sygdom mig ukendt. Jeg er dog ligesom bestemt til en enkelt sygdom, som jeg ikke ved, hvorfor jeg skal kalde den ved dens græske navn⁵⁾. Den kunne ganske træffende kaldes stønnen (suspirium). Den 5 er ganske kortvarig, og angrebet ligner en hvirvelvind; den ophører omtrent i løbet af en time. For hvem kan blive ved med at udånde? Alle former for fysisk ubehag og prøvelser gik gennem mig. Intet synes mig mere pinefuldt. Hvordan det? At være syg, hvad det så skyldes, er én ting, men dette er at drive sjælen ud. Derfor kalder lægerne den "en indøvelse i døden." For på et tidspunkt gør dette åndedrag, hvad det ofte har forsøgt. Tror du, at jeg er glad, når jeg skriver 10 dette til dig, fordi jeg er sluppet over det? Hvis jeg glædede mig over denne afslutning som over et godt helbred, ville jeg være lige så tåbelig som ham, der tror, han har vundet i en retssag, fordi han har opnået en udsættelse.

Men også under selve kvælningsangrebet ophørte jeg ikke med at finde trøst i glade og stær-

3. Seneca skriver her *animal rationale*.

4. Fornuft hedder på latin *ratio*, hertil har man adjektivet *rationalis*.

5. Der er tale om ordet og sygdommen asthma.

ke tanker. “Hvad betyder dette?” spurgte jeg, “Hvorfor afprøver døden mig så ofte? Lad den
 15 gøre det! Jeg har prøvet den længe.” “Hvornår?” spørger du. Først blev jeg født. Døden er en
 tilstand af ikke-væren. Hvordan det er, det ved jeg allerede. Efter mig vil der være det, som var
 før mig. Hvis der er nogen pine forbundet med det, må der nødvendigvis også have været det,
 før vi kom frem i lyset, men dengang følte vi ingen smerte. Jeg spørger, vil du ikke kalde
 20 ham meget tåbelig, som mener, at det er værre for en lampe, når den slukkes end når den tændes?
 Også vi både slukkes og tændes; undervejs oplever vi noget, men på begge sider er der en
 dyb sikkerhed. Vi har nemlig en forkert opfattelse, hvis jeg ikke tager fejl, Lucilius, når vi mener,
 at døden følger efter, da den både er gået forud og vil følge efter. Alt, hvad der var før os,
 er død; hvilken forskel gør det, om du ikke begynder, eller om du slutter, da resultatet af begge
 dele er dette: ikke-væren?

25 Med disse og tilsvarende opmuntringer ophørte jeg ikke at tale med mig selv (uden lyd naturligvis,
 for der var ingen mulighed for at bruge ord); derpå begyndte denne stønnen, der allerede
 var begyndt at blive til en pusten, lidt efter lidt at gøre længere pauser, og den standsede. Men
 der var lidt tilbage, og skønt angrebet var ophørt, var vejrtrækningen ikke naturlig. Jeg mærker
 en vis tøven og usikkerhed. Hvordan det end går, bare jeg ikke stønner i min sjæl.

30 Modtag dette fra mig: jeg vil ikke vakle tilsidst, jeg er allerede parat, jeg tænker ikke derpå
 den ganske dag. Respekter og efterlign ham, der ikke er ked af at dø, skønt det glæder ham at
 leve. Hvilken personlig styrke er der i at gå bort, når du kastes ud? Jo, også her er der en personlig
 styrke: jeg kastes ud, men det er somom jeg går. Og derfor kastes den vise aldrig ud, fordi det
 at kastes ud er identisk med at drives ud fra et sted, du forlader mod din vilje. Den vise gør intet
 35 mod sin vilje; han undgår tvangen, fordi han er indstillet på det, som den vil tvinge ham til. Farvel.

Epistula 47

Seneca sender sin ven Lucilius en hilsen⁶

Jeg erfarer med glæde af dem, som kommer fra dig, at du lever venligt med dine slaver; det
 svarer til din klogskab, til dit uddannelsesniveau.

5 “De er slaver!” De er snarere mennesker! “De er slaver!” Snarere vore fæller! “De er slaver!”
 Snarere fattige venner! “De er slaver!” Snarere medslaver, hvis du tænker på, at skæbnen
 har samme magt over begge.

Derfor ler jeg ad dem, som anser det for skændigt at spise sammen med sin slave. Hvorfor,
 hvis det da ikke skyldes en hovmodig vane, at den spisende herre er omgivet af stående slaver.
 Herren spiser mere, end han kan rumme, og med umådelig grådighed belæsser han den vom, der
 er udspilet og allerede vænnet af med mavens naturlige opgave, så at han opkaster al maden med
 10 større anstrengelse, end da han indtog den.

Men de stakkels slaver har ikke engang lov til at bevæge læberne til dette ene, at tale sammen.
 Enhver mumlen straffes med kæp, og ikke engang tilfældige lyde, hosten, nysen, hikken,
 er fritaget for pisk. En stilhed, der afbrydes af den mindste lyd, straffes med stor smerte.

Således sker det, at de, som ikke må tale i herrens nærvær, taler om ham (= bag hans ryg).

6. Dette brev gengives kun i uddrag.

7. Seneca refererer her den typiske slavejers stereotype opfattelse af slaver som intet andet end slaver.

15 Men de slaver, som ikke alene måtte tale i herrerens nærvær, men som talte sammen med deres herrer, og de, hvis mund ikke blev syet sammen, var parate til at strække hals for deres herre og til at vende en truende fare hen mod deres eget hoved.

Deraf kommer den hovmodige tankegang, at der er lige så mange fjender, som der er slaver. Men nej, de er ikke vore fjender, men vi gør dem til det. ...⁸⁾

20 ... Du bør tænke på, at han, som du kalder din slave, er født af samme sæd, nyder samme luft, ånder på samme måde, lever på samme måde, dør på samme måde. Du kan se ham som fri på samme måde, som han kan se dig som slave. Ved Varus' nederlag⁹⁾ ramte ulykken mange, der var født i overklassen, og som gennem officerstjeneste var på vej til en karriere i senatet; den gjorde en af dem til hyrde, en anden til vogter af en hytte. Foragt du blot et menneske med en
25 sådan ulykke, som du selv kan blive ramt af, endnu medens du er grebet af foragt.

Jeg vil ikke kaste mig ud i en større diskussion og diskutere brugen af de slaver, over for hvem vi er fulde af hovmod, grusomhed og foragt. Dette er dog essensen af mit budskab: du skal leve med din underordnede på samme måde, som du ønsker, din overordnede skal leve med dig. Så ofte som du kommer til at tænke på, hvor stor en magt du har over din slave, skal du tænke
30 på, hvor megen magt din herre har over dig.

“Men jeg har ingen herre”, indvender du. Det er en god tid, men måske du vil få en herre. Er du ikke klar over, hvor gammel Hekabe¹⁰⁾ var, da hun blev trælkvinde, hvornår Kroisos¹¹⁾, hvornår Dareios moder, hvornår Platon¹²⁾, hvornår Diogenes¹³⁾ blev gjort til slave?

35 Lev mildt med din slave, også venligt, og tag ham med i din samtale, med på råd og med til selskab. ...¹⁴⁾

.... Hvad så? Skal jeg have alle slaver med ved mit bord? Ikke mere end alle frie! Men du tager fejl, hvis du tror, at jeg vil afvise nogen som f.eks. muldyrdriveren eller oksedriveren, fordi de har et beskidt arbejde. Jeg vil ikke vurdere dem efter deres job, med efter deres personlige egenskaber. Enhver er ansvarlig for sine egenskaber, skæbnen anviser jobbene.

40 Lad nogen spise sammen med dig, fordi de er værdige, nogle for at de kan blive det. For hvis der er noget slaveagtigt i dem på grund af en ussel tilværelse, vil samværet med bedre folk kunne ryste det af dem.

Det er ikke sådan, min Lucilius, at du alene skal lede efter en ven på torvet eller i regeringsbygningen. Hvis du ser dig omhyggeligt for, vil du også finde en derhjemme. Uden en kunstner
45 går et godt materiale ofte til spilde. Prøv og gør et forsøg!

Ligesom det menneske er dumt, som - når han skal købe en hest - ikke ser på selve hesten, men på dens sadel og bidsel, således er den, der vurderer et menneske ud fra enten tøj eller stand, som er lagt omkring os som en klædning, utrolig dumt.

---

8. I det følgende gives en vild skildring af et romersk måltid, hvor der ikke er grænser for, hvad slaverne bruges og især misbruges til. Afsnittet afsluttes med den betragtning, at det er skæbnen, som afgør, om man er fri eller slave.

9. Under anførsel af Varus led den romerske hær et stort nederlag i år 9 e. Kr. i Teutoburgerskoven. Varus selv og størstedelen af hans tre legioner omkom, og de overlevende romere blev fanget og endte som slaver hos germanerne.

10. Hekabe var Trojas dronning, men skulle være blevet trælkvinde hos Odysseus.

11. Kroisos var en legendarisk rig konge af Lydien (i Lilleasien), men i år 560 f. Kr. blev hans by Sardes indtaget, og han selv taget til fange af perserkongen Kyros.

12. Også filosofen Platon (427-349 f. Kr.) oplevede for en kort tid at være taget til fange som slave.

13. Diogenes regnes for grundlæggeren af den kyniske skole, som lagde stor vægt på asketisk levevis.

14. Her gives eksempler fra gamle dage, hvor forholdet mellem herrer og slaver skulle have været bedre end på Senecas tid.

“Han er blot en slave!” Men måske fri i sit sind. “Han er blot en slave!” Skal det komme ham
50 til skade? Hvis mig, hvem der ikke er slave! En er slave af sin liderlighed, en anden af sin grisk-
hed, en tredje af ambitioner, alle er vi slaver af håb, alle af frygt. Jeg kan vise dig en tidligere
konsul, der er slave hos en gammel kælling¹⁵⁾, jeg kan nævne en rigmand, der træller for en lille
slavinde¹⁶⁾, jeg kan nævne fornemme unge mennesker, som træller for skuespillere¹⁷⁾. Intet sla-
veri er mere skændigt end det, man underkaster sig frivilligt. Derfor skal disse overlegne folk
55 ikke skræmme dig fra, at du viser dig munter over for dine slaver og ikke overlegen og hoven.
Lad dem hellere dyrke dig end frygte dig.

Nu vil nogen sige, at jeg vil afskaffe slaveriet og kaste herrerne ned fra deres høje post, fordi
jeg sagde: “Lad dem hellere dyrke herren end frygte ham!” “Javist,” vil man sige, “skal de nu
60 dyrke herren som frie klienter, der kommer på morgenbesøg?”

Den, der siger dette, glemmer, at det, der er nok for guderne, også er nok for herrerne. Dyr-
kes man, elskes man også. Men kærlighed kan ikke blandes med frygt. Derfor mener jeg, at du
handler helt rigtigt, fordi du ikke vil frygtes af dine slaver, og fordi du kun bruger irettesættende
ord. Det er umælende dyr, der irettesættes med pisk. ...¹⁸⁾

Oversat af Henrik Bolt-Jørgensen

---

15. Velsagtens fordi han er grisk og håber på at arve den gamle kone.

16. Det må vist være et eksempel på en af de andre laster.

17. Mon ikke der tænkes på bøsserne omkring teatrene?

18. Dette brev afsluttes med nogle bemærkninger om, at datidens romere behandler deres slaver som vilkårlige tyranner.